

Каршиганова Е.М.^а, Усина Ж.А., Кусмиденов М.Е.

Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ., Қазақстан

КӘСІПҚОЙЛАР МЕН ӘУЕСҚОЙЛАР: ШАХМАТШЫЛАРДЫҢ ЖАТТЫҚТЫРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Каршиганова Еркежан Маратовна, Усина Жанар Амангельдиновна, Кусмиденов Марат Елемесович

Кәсіпқойлар мен әуесқойлар: шахматшылардың жаттықтырушылық қызметін салыстырмалы талдау

Аңдатпа. Бұл мақалада Павлодар қаласының мектептеріндегі кәсіби шахматшылар мен әуесқой шахматшылардың жаттықтырушылық қызметіне талдау жасалды. Мұндай зерттеу түрі Павлодар қаласында алғаш рет өткізілді. Зерттеудің мақсаты – кәсіби шахматшылар мен әуесқой шахматшылардың жұмыс тиімділігі арасындағы айырмашылықты анықтау. Жаттықтырушы жұмысының тиімділігінің негізгі көрсеткіші оның қамқорлығындағы адамдардың нәтижелері болып табылады. Сондықтан зерттеу барысында сауалнама жүргізу, шахмат есептерін шешу және 8-10 жастағы оқушылар арасында бір мезгілде сеанс ойыны сияқты әдістер қолданылды. Бұл зерттеу әдістері негізгі білім деңгейін, бастапқы теориялық бөлімді және шахмат ойынының деңгейін анықтауға мүмкіндік берді. Алынған мәліметтер өңделіп, талданды. Мақалада келтірілген тұжырымдар шахмат федерациясында, білім бөлімдерінде және т.б. жұмыс істейтін адамдар үшін пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: жаттықтырушы-кәсіпқойлар, жаттықтырушы-әуесқойлар, шахмат тапсырмалары, салыстырмалы талдау, мектептегі шахмат.

Karshiganova Yerkezhan Maratovna, Usina Zhanar Amangeldinovna, Kusmidenov Marat Elemesovich

Professionals and amateurs: a comparative analysis of the coaching activities of chess players

Abstract. This article analyzes the coaching activities of professional chess players and amateur chess players in the schools of the city of Pavlodar. This type of research was conducted for the first time in Pavlodar. The purpose of the study is to identify the difference between the performance of professional chess players and amateur chess players. The main indicator of the coach's performance is the results of his wards. Therefore, in the course of the study, such methods as questionnaires, solving chess problems and a simultaneous game session among 8-10-year-olds were used. These research methods allowed us to identify the level of basic knowledge, the initial theoretical part and the level of playing chess. The received data were processed and analyzed. The conclusions given in the article may be useful for people working in the chess Federation, in education departments, etc. This type of work was carried out in Pavlodar for the first time.

Key words: professional coach, amateur coaches, chess tasks, comparative analysis, chess at school.

Каршиганова Еркежан Маратовна, Усина Жанар Амангельдиновна, Кусмиденов Марат Елемесович

Профессионалы и любители: сравнительный анализ тренерской деятельности шахматистов

Аннотация. В данной статье проведен анализ тренерской деятельности профессиональных шахматистов и шахматистов-любителей в школах города Павлодара. Такой вид исследования был впервые проведен в Павлодаре. Цель исследования – выявить разницу между эффективностью работы профессиональных шахматистов и шахматистов-любителей. Главным показателем эффективности работы тренера являются результаты его подопечных, в связи с чем в ходе исследования были использованы такие методы, как анкетирование, решение шахматных задач и одновременный сеанс игры среди учеников 8-10 лет. Данные методы исследования позволили выявить уровень базовых знаний, начальной теоретической части и уровень игры в шахматы. Полученные данные были обработаны и проанализированы. Выводы, приведенные в статье, могут быть полезны для работающих в федерации шахмат, в отделах образования и т.д. Подобный вид работы был проведен в Павлодаре впервые.

Ключевые слова: тренеры-профессионалы, тренеры-любители, шахматные задания, сравнительный анализ, шахматы в школе.

Кіріспе. Қазіргі уақытта мектеп аналитикалық, сыни ойлауды, бағалауды, мәселелерді шешуді, шығармашылықты және т.б. тәрбиелеуі керек. Мұндай қабілеттерді дамытуға шахмат ойынының тигізетін әсері жоғары. Шахмат – бұл өмір бойы қолданылатын ақыл-ой қабілеттерін дамытатын шексіз ақыл-ой жаттығулары, мысалы: концентрация, сыни ойлау, аналитикалық ойлау, мәселелерді шешу, үлгіні тану, стратегиялық жоспарлау, шығармашылық, талдау, синтез және бағалау. Шахмат – әлемдегі ең танымал логикалық ойындардың бірі. Жасыратыны жоқ, ол логика, тактика, стратегия және зияткерлік тұлғаның көптеген басқа қасиеттерін дамытады.

Зерттеудің өзектілігі: Соңғы уақытта қазақстандық шахматшылардың өте беделді жарыстарда жүлделі орындарға ие болғаны туралы жаңалықтар жиі пайда болып жатыр. Мысалы, Бибісара Асаубаеваның блиц бойынша әлем чемпионатындағы жеңісі, ол шахмат тарихындағы әйелдер арасындағы (17 жасында) ең жас әлем чемпионы атанды және осылайша Гиннестің рекордтар кітабына енді. Сондай-ақ, Азия чемпионатында Екібастұздан келген жас шахматшы Әлия Жұмамбаеваның (8 жас) жеңісі. Осы және басқа да жетістіктерге 7-17 жас аралығындағы спортшылар қол жеткізгендігінен, бұл мектеп оқушылары арасында шахматтың үлкен танымалдылығын көрсетеді. Шахмат бүгінгі таңда танымалдылықтың екінші тынысын алды. Мектептерде шахмат үйірмелері ашылды, осы ойын бойынша сабақтар енгізілді, мемлекет оны қолдауға көп қаржы бөлді. Қазақстанның жоғарыда аталған жетістіктерін жалғастыру үшін мектепте шахматпен қызығатын оқушыларды ойынды түсіну деңгейі жоғары кәсіби шахматшылар оқытуы қажет. Алайда, шахмат жаттықтырушыларына сұраныстың күрт артуына байланысты кәсіби жаттықтырушылардың жетіспеушілігі анықталды. Сондықтан көптеген мектептерде шахматты негізінен дене шынықтыру мұғалімдері, әуесқой жаттықтырушылар оқытады. Осыған байланысты кәсіпқой шахматшылармен салыстырғанда әуесқой жаттықтырушылар сабақты қаншалықты тиімді жүргізеді деген сұрақ туындайды.

Зерттеудің мақсаты: Әуесқой жаттықтырушылар мен кәсіби жаттықтырушылардың жаттығулары арасындағы нәтижелердің айырмашылығын нақты анықтау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Шахмат ойыны туралы жалпы білімді анықтау үшін 8-10 жастағы оқушылар арасында сауалнама жүргізу;

2. Мектеп оқушыларының шахмат есептерін шешу арқылы шахмат ойынының қарапайым дағдыларын анықтау;

3. Бір мезгілде сеанс ойынын өткізу әдісімен 8-10 жастағы оқушылар арасында шахмат ойнау дағдыларының деңгейін анықтау;

4. Эксперимент барысында алынған нәтижелерді талдау.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы:

Эксперимент үш кезеңнен тұрды. Сауалнама жүргізу, оқушылардың шахмат есептерін шешуі, сондай-ақ оқушылармен бір мезгілде сеанс ойынын өткізу. Экспериментке барлығы әр мектептен 10 оқушыдан қатысты. Балалардың жынысы әртүрлі. Қатысушылардың жасы 8-10 арасында.

Шахмат вербалды дағдыларды жақсарттады. Иә, бұл ауызша дағдылар. Доктор Альберт Франк аптасына екі сағат шахматпен айналысатын балаларды зерттеп, нәтижесінде, ол тілге тәуелді емес ойын ауызша дағдыларды жақсартта алады деп тұжырымдады, өйткені ол мидың тілге байланысты бөліктерін, соның ішінде логикаға жауап береді.

Шахмат сыни ойлау дағдыларын дамытады. Бұл анық көрінеді, бірақ доктор Роберт Фергюсонның зерттеуінің нәтижелері шахмат ойнай бастаған 7-9 сынып оқушыларының шахмат ойнамайтын құрдастарымен салыстырғанда ақыл-ойы мен сыни ойлауына байланысты 17% жақсы ұпай жинағанын көрсетті.

Шахмат ақыл-ой қабілеттерін сақтайды. Шахматтың барлық артықшылықтары миы дамып келе жатқан балаларға арналған ба? Әрине, жоқ! Шахмат егде жастағы ойыншылардың ақыл-ой қабілетін сақтайтыны, деменция және Альцгеймер сияқты аурулардың белгілерінің дамуын болдырмауға көмектесетіні көрсетілген.

Шахмат эмоционалды жағдайды жақсарттады. Көптеген адамдар шахматты суық есептеу ойыны деп санайды, бірақ ойынның мәні дәл екі ойыншы үшін екенін түсіну керек, бұл өз кезегінде эмоционалды жағдайды жақсарттады, сонымен қатар психоэлеметтік өзара әрекеттесуді дамытады, дейді шахмат академиясының докторы Роуз Мари Стуттс.

Шахмат математикалық қабілеттерді жақсарттады. Математика көбінесе абстрактілі мәселелерді шеше алатын ғылым ретінде қабылданады. Бірақ бұл олай емес. Математика үлгіні танумен, логикамен, сондай-ақ басыңыздағы айнымалымен ойнау мүмкіндігімен байланысты, мұның бәрі шахматты жақсартатыны белгілі.

Шахмат логика мен тиімділікті үйретеді. Шахмат логикалық ойлауды үйретеді, өйткені

ойыншы тақта мен фигуралар арқылы шектеліп, тиімді жолдарды іздеуі керек, өйткені оның қарсыласы да онымен бір мақсатты ұстанып ойнайды. Ол өзекті мәселелердің шешімін іздеуге және күрделі мәселелерді шешудің әдістерін қолдануға ықпал етеді.

Түйсік. Таңдау мүмкіндігі бізден күн сайын қажет. Таңертеңнен кешке дейін біз белгілі бір таңдау жасау қажет болған кезде кішігірім, сондай-ақ үлкен және өте маңызды жағдайларды үнемі кездестіреміз. Шахмат түйсікті дамытады, өйткені ойын кезінде екі бірдей қозғалыстың ішінен біреуін ғана таңдау керек.

Шыдамдылық. Егер сізде шыдамдылық болмаса, қарсыласыңызды жеңу екіталай. Тақтадағы күштердің тепе-теңдігін мұқият талдау, қарсыластың қимылын шыдамдылықпен күту және оның стратегиясына ұзақ уақыт көңіл бөлу. Мұның бәрі шахматшыда шыдамдылықты дамытады. Бұл табысты адамның басты қасиеттерінің бірі.

Аналитикалық ойлау. Шахмат ойнау арқылы сіз аналитикалық ойлауды дамытасыз. Бұл тек сіздің қозғалыстарыңыз ойлауы туралы ғана емес. Сырттан қарау – бұл адамға жиі жетіспейтін нәрсе. Біз көбінесе осы немесе басқа істі субъективті түрде бағалаймыз. Қарсыластың тактикасын зерттей отырып, оның логикасына енуге тырысып, сіз объективті аналитикалық ойлауды дамытасыз, бұл өмірде өте пайдалы болады.

Жеңімпаздарша ойлау. Бұл таңқаларлық, бірақ жеңімпаз ретінде ойлау қабілеті кез келген қызмет саласында үлкен мәнге ие. Мақсатқа сәтті жету үшін жеңіске сену өте маңызды. Өз күшіне сенбейтін дамыған адамды елестету қиын. Жеңімпаздың психологиялық көзқарасы кез келген басқа зияткерлік сапа сияқты оқытылады. Шахмат – бұл үшін тамаша құрал.

Ұтылуға үйрену. Бір қарағанда, бұл мәлімдеме жеңімпаздарша ойлауға қайшы келетін сияқты көрінуі мүмкін. Шын мәнінде жоқ. Жоғалту қабілеті де дамыған тұлғаның өте маңызды қасиеті болып табылады. Жеңілістер, жеңістер сияқты, бізге таңқаларлық әсер етеді. Біз бұрын ойламаған қорытынды жасаймыз, қолымызды түсірмеу үшін өзімізге төзімділік танытамыз [1].

Шахмат адамның *жадын* жақсы дамытады. Ойын барысында біздің миымыз бір уақытта ұзақ мерзімді және жедел жақты пайдаланады. Ойыншы келесі қадамдарын есте сақтауы керек, жаудың бірқатар мүмкін қимылдарын есептеп, типтік позицияларды есте сақтауы керек. Мұның бәрі өте қарқынды зияткерлік қызметті қажет етеді [2].

Біз бұрын жүргізген зерттеуде шахматшылардың есте сақтау қабілеті қарапайым оқушылардан ерекшеленетіні, шахмат балалардың табандылығын дамытатыны, 2-3 қадам алға ойлауға және әрине, есте сақтауды жақсартатыны дәлелденген [3].

Шахмат – өнер (оның ішінде шахмат композициясы бөлігінде), ғылым және спорт элементтерін біріктіретін 64-ұялы тақтадағы шахмат фигуралары бар үстелдік логикалық ойын. Шахматты әдетте екі ойыншы (шахматшы) бір-біріне қарсы ойнайды. Сондай-ақ, бір шахматшылар тобының екіншісіне немесе бір ойыншыға қарсы ойнауы мүмкін, мұндай партиялар жиі кеңес беру партиялары деп аталады.

Ойын ережелері негізінен XV ғасырға қарай қалыптасты. Қазіргі ресми жарыстарда Халықаралық Шахмат федерациясының ережелері қолданылады, олар фигуралардың қозғалысын ғана емес, сонымен қатар төрешінің құқықтарын, ойыншылардың мінез-құлық ережелерін және уақытты бақылауды реттейді. Мысалы, қашықтықтан ойнау, хат алмасу, телефон немесе ғаламтор арқылы өткізілетін ойынның ерекше ережелері бар. Классикалық шахматтан басқа ережелерімен ерекшеленетін ойынның түрлері бар. Олар: стандартты емес ережелермен, фигуралармен, тақта өлшемдерімен және т.б. ерекшеленеді.

Шахмат теориясы – бұл шахмат ойынының әртүрлі аспектілеріне арналған зерттеулер жиынтығы. Оның белсенді дамуы XV ғасырдан басталды, сол кезде шахмат ережелері бүгінгі күнге дейін өзгеріссіз қалды.

Партия кезеңдері. Теория шахмат ойынының үш кезеңін: дебют, миттельшпиль және эндшпильді анықтайды.

Дебют – алғашқы 10-15 фигуралар жүрісімен жалғасатын партияның бастапқы кезеңі. Дебютте ойыншылардың негізгі міндеті – өз күштерін жұмылдыру, қарсыласпен тікелей қақтығысқа дайындық және осындай қақтығыстың басталуы. Ойынның дебюттік кезеңі теорияда ең жақсы зерттелген, дебюттердің көлемді жіктелуі бар, белгілі бір нұсқаларда оңтайлы әрекеттер туралы ұсыныстар жасалды, сәтсіз дебюттік жүйелердің көп саны жойылды.

Миттельшпиль – ойынның ортасы. Дебюттен кейін басталатын кезең. Онда әдетте шахмат партиясының негізгі оқиғалары орын алады (дебютте жеңіске жеткен жағдайлар өте сирек кездеседі). Ол тақтадағы көптеген фигуралармен, белсенді маневрлермен, шабуылдармен және қарсы шабуылдармен, негізгі нүктелер

үшін, ең алдымен орталық үшін бәсекелестікпен сипатталады. Партия осы кезеңде аяқталуы мүмкін, әдетте бұл тараптардың бірі сәтті комбинацияны жүргізген кезде орын алады. Әйтпесе, екі қарсылас ойыншы көп фигураларды бір-біріне айырбастап алған соң партия эндшпиль алаңына өтеді.

Эндшпиль – ойынның соңғы кезеңі. Ол тақтадағы фигуралардың аз санымен сипатталады. Эндшпильде пешкалар мен патшаның рөлі күрт артады. Көбінесе эндшпиль ойынының басты мақсаты – пешканы ферзьге айналдыру. Эндшпиль тараптардың бірінің жеңісімен немесе жеңіс мүмкін болмаған кезде тең ойынға келісумен аяқталады [4].

Қазақстандағы мектептердегі шахматтың орны

Халықаралық шахмат федерациясының (ФИДЕ) президенті Кирсан Илюмжинов Дармен Садвакасовтың академиясының тыңдаушылары мен оқушылары үшін мастер-класс өткізіп, кәсіби тұрғыдан шахматпен қалай айналысу керек туралы біршама кеңес берді.

ФИДЕ басшысы қайырымдылық сеансы аясында мектеп оқушыларымен бір мезгілде ойнап, шахматтың болашағы туралы өз ойымен бөлісті.

«Қазіргі таңда шахмат үйірмелері көптеп ашылуда. Жақын арада шахмат мектептерде міндетті оқу пәні ретінде енгізіледі деп ойлаймын. Әлемнің көптеген елдерінде шахмат қазір мектеп бағдарламасына енгізілген. Мен басқарып отырған ФИДЕ әлемнің 188 елін біріктіреді. Шахматты бүгінде әлемде 600 миллион адам ойнайды. Біз 2020 жылға дейін планетада 1 миллиард адамға шахмат ойнауды үйрету міндетін қойдық. Бізде бар болғаны 400 мың адам қалды. Біздің ұранымыз: 1 млрд шахматшы – 1 млрд ақылды адам. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналардың көмегімен біз осының бәріне қол жеткіземіз деп ойлаймын», – деді Кирсан Илюмжинов қазақстандық балаларға арнаған сөзінде (13 желтоқсан 2016 жыл) [5].

Шахмат Қазақстанның 205 мектебінде оқытыла бастады

Жоба 80 қала мен ауылды қамтиды. Бүгін Қазақстанның 80 қаласы мен ауылындағы 160 мектепте «мектептегі шахмат» бағдарламасы басталды. Осылайша, бүгінгі таңда ел бойынша бағдарлама 205 мектепте жұмыс істейді, онда 15 мыңнан астам бала шахматпен айналысады.

Бағдарламаны 2017 жылы ҚШФ іске қосты, сол кезде мектеп пәні ретінде шахматты Алматы, Павлодар және Қызылорданың 18 мектебінде

енгізді, онда 1000-нан астам бала жаңа пәнді оқи бастады. 2018 жылы бағдарламаға Шымкенттің тағы 26 мектебі және 1000-нан астам оқушысы қосылды. Кейіннен, тізім тағы 160 мектеп пен 13 000 оқушымен толықтырылды.

«Сонымен қатар, материалды жақсы меңгеру үшін арнайы оқу құралдары дайындалып, 223 жаттықтырушы мен 25 мектеп психологы оқытылды. Шахматтың балаларға әсерін бағалау 22 мектепте жүргізілді, оған 1700-ден астам бастауыш сынып оқушылары қатысты. Қазақстан шахмат федерациясы сайтында оқыту бөлімі, шахмат терминологиясының глоссарийі, сондай-ақ жаттықтырушыларға арналған онлайн-платформа әзірленді», – деп қосты федерацияның атқарушы директоры Ирина Грищенко.

Бүгінгі таңда шахмат мектептерінде келесі қалалардағы балалар оқиды: Алматы, Астана, Павлодар, Екібастұз, Қызылорда, Шымкент, Көкшетау, Ақтөбе, Атырау, Жезқазған, Қарағанды, Теміртау, Қарқаралы, Қостанай, Ақтау, Петропавл, Арыс, Темір, Шу, сондай-ақ республиканың 61 ауылында.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз Павлодар қаласының мектептерінде эксперимент жүргіздік. Экспериментке барлығы 6 мектеп қатысты. Таңдалып алынған 6 мектептің тең жартысында кәсіби тұрғыдағы жаттықтырушылар, ал келесі жартысында шахмат әуесқойлары жұмыс атқарады. Эксперименттің мақсаты: әр мектептегі оқушылардың шахматты қандай дәрежеде ойнай алатындары, шахматтың негіздерін қандай дәрежеде білетіндерін және шахмат есептерін қалай шеше алатындарын анықтау болды. Әр мектепте оқушылардың жасы 8-10 жас аралығында, экспериментке қатысушылар саны – 10. Барлық 6 мектепте қорытынды нәтижені қарау және оларды бір-бірімен салыстыру үшін бірдей тапсырмалар берілді [6].

Арнайы тапсырмалар:

1-тапсырма. Сауалнама жүргізу. Сауалнамада төмендегідей сұрақтар болды:

1. Партияның басында не істеу керек?
2. Шахмат ойынының басты мақсаты?
3. Шахмат ойынының соңына дейін қандай фигуралар қалады?
4. Шахмат ойынының 3 кезеңін атаңыз?
5. Тең ойын түрлері?
6. Төмендегілердің ішінен мат қою мүмкін емес позицияны табыңыз:

а. ақтар: патша + екі ат; қаралар: патша;

б. ақтар: патша + ат және піл; қаралар: патша;

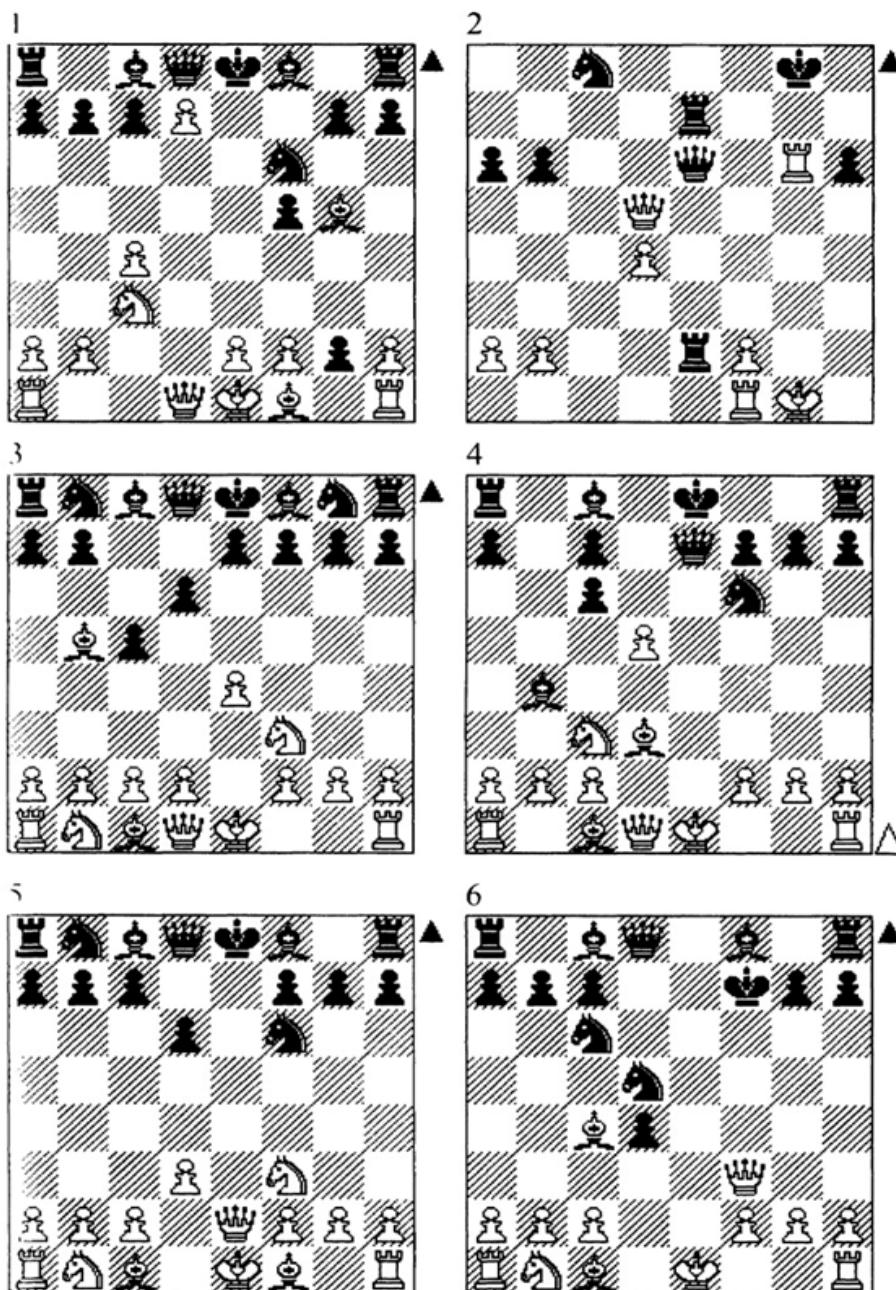
с. ақтар: патша + ладья; қаралар: патша.

7. «Байлам» дегеніміз не және ол қандай фигуралармен жүзеге асырылады?

8. «Фигура арқылы соққы» дегеніміз не және ол қандай фигуралармен жүзеге асырылады?

9. Жеңіл фигураларды атаңыз?

10. Ауыр фигураларды атаңыз?
2-тапсырма. Шахмат есептерін (1-сурет) шешуге арналған тапсырмалар [7]:

1-сурет – Шахмат есептері
3-тапсырма. Бір мезгілдегі сеанс ойыны.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Тестіленетін мектептердің саны – 6. Кестеде көрсетілген мектептердің бірінші үшеуінде

әуесқойлар, ал екінші үшеуінде кәсіби бапкерлер жұмыс атқарады. Әр мектепте 10 оқушы қатысты. Тестіленушілердің жасы 8-10 жас.

1-кесте – Сауалнама жүргізу

Мектеп Оқушы	1	2	3	4	5	6
1	10 / 5	10 / 6	10 / 4	10 / 6	10 / 8	10 / 10
2	10 / 4	10 / 4	10 / 5	10 / 7	10 / 7	10 / 9
3	10 / 4	10 / 5	10 / 5	10 / 7	10 / 9	10 / 7
4	10 / 4	10 / 5	10 / 5	10 / 7	10 / 9	10 / 8
5	10 / 5	10 / 3	10 / 6	10 / 6	10 / 10	10 / 10
6	10 / 6	10 / 4	10 / 6	10 / 6	10 / 8	10 / 9
7	10 / 5	10 / 2	10 / 4	10 / 8	10 / 7	10 / 8
8	10 / 3	10 / 5	10 / 5	10 / 6	10 / 8	10 / 10
9	10 / 4	10 / 4	10 / 4	10 / 7	10 / 9	10 / 8
10	10 / 4	10 / 3	10 / 4	10 / 7	10 / 10	10 / 9
Тапсырмаларды орындағандар нәтижесі пайызбен (%)	44%	41%	48%	67%	85%	88%
Орташа балл	44,33			80		

Шартты белгілер: а/в: а – сауалнамада болған сұрақтар көлемі, в – сауалнамада жауап бере алған сұрақтар көлемі.

2-кесте – Шахмат есептерін шешу

Мектеп Оқушы	1	2	3	4	5	6
1	6 / 2	6 / 3	6 / 3	6 / 4	6 / 6	6 / 6
2	6 / 3	6 / 3	6 / 3	6 / 4	6 / 5	6 / 6
3	6 / 4	6 / 3	6 / 4	6 / 4	6 / 5	6 / 5
4	6 / 4	6 / 3	6 / 4	6 / 4	6 / 5	6 / 5
5	6 / 3	6 / 2	6 / 3	6 / 5	6 / 5	6 / 4
6	6 / 2	6 / 4	6 / 3	6 / 5	6 / 6	6 / 6
7	6 / 3	6 / 3	6 / 2	6 / 4	6 / 6	6 / 5
8	6 / 3	6 / 3	6 / 3	6 / 4	6 / 4	6 / 5
9	6 / 4	6 / 3	6 / 4	6 / 4	6 / 4	6 / 5
10	6 / 3	6 / 4	6 / 3	6 / 5	6 / 6	6 / 4
Тапсырмаларды орындағандар нәтижесі пайызбен (%)	51%	51%	53,3%	71,6%	86,6%	85%
Орташа балл	51,76			81,06		

Шартты белгілер: а/в: а – берілген есептер көлемі, в – шеше алынған есептер көлемі.

- 5 Glava FIDE predlozhl sdelat' shahmaty obyazatel'nym predmetom v shkolah. [Elektronдық resurs]. URL: https://www.inform.kz/ru/glava-fide-predlozhl-sdelat-shahmaty-obyazatel-ny-m-predmetom-v-shkolah_a2979361 (өтініш берілген күні: 22.10.2022).
- 6 SHahmaty stali prepodavat' uzhe v 205 shkolah Kazahstana. [Elektronдық resurs]. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/shahmatyi-stali-prepodavat-uje-v-205-shkolah-kazahstana-378099/ (өтініш берілген күні: 22.10.2022).
- 7 Nikolaj YAkovlev, SHahmaty – plan v mittel'shpile. – М.: «Russian CHESS House/ Russkij shahmatnyj dom», 2014. – 72 s.

Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор)	Автор для корреспонденции (первый автор)	The Author for Correspondence (The First Author)
<p>Каршиганова Еркежан Маратовна – дене шынықтыру және спорт білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Павлодар педагогикалық университеті; Павлодар қ., Қазақстан. e-mail: yerkeshaa_98@mail.ru</p>	<p>Каршиганова Еркежан Маратовна – магистрант 2 курса образовательной программы "Физическая культура и спорт"; Павлодарский педагогический университет; г. Павлодар, Казахстан. e-mail: yerkeshaa_98@mail.ru</p>	<p>Karshiganova Yerkezhan Maratovna – 2nd year master's student of the educational program physical culture and sport, Pavlodar Pedagogical University; Pavlodar, Republic of Kazakhstan. e-mail: yerkeshaa_98@mail.ru</p>